

SON MƏNZİL – FƏRİKÖY

Yüz illiyə böyük töhfə

2016-cı ilin sentyabrında təhsillə bağlı İstanbula gətdiyim zaman qarşıma əlavə iki məqsəd də qoymuşdum: Azərbaycan mühacirlərinin İstanbulda yaşayan ailə üzvləri ilə görüşmək, bu şəxslərin məzar yerlərini ziyarət edərək ictimaiyyətə tanıtmmaq.

Xoşbəxtlikdən Əhməd bəy Ağaoğlunun nəvəsi Tektəş Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadənin qızı Feyzavər Alpars, Əhməd Cəfəroğlunun qızı Nazan Ölçər, Almas İldırımın oğlu Azər Almasla görüşmək imkanım oldu.

Məzarlıqlara gəldikdə isə...

Azərbaycan mühacirləri daha çox Fəriköy İslam Məzarlığında dəfn ediləblər. Həmçinin Zincirliquyu (burada Nəsim bəy Yusifbəylinin xanımı Şəfiqə xanım Qasıralı, Cümhuriyyətin yüz tələbəsindən Mirzə Göygöl, professor Əhməd Cəfəroğlu, tayyarəçi Həsən Zeynallı və b. dəfn ediləblər), Qaraca Əhməd (burada Əli bəy Hüseynzadə, Mirzəbala Məhəmmədzadə, Əjdər Qurtulan və b. torpağa tapşırılıblar), Ədirməqarı, Kartal kimi məzarlıqlar mühacirlərimizin son mənzilidir.

Fəriköy məzarlığının əhəmiyyətini artıran isə burada Azərbaycan Cümhuriyyəti xadimlərinin dəfn edilməsidir.

Fəriköy məzarlığı ilə bağlı mətbuatda ara-sıra məlumatlar verilib. Lakin həmin məkanı detallı şəkildə tədqiq etmək və təmirinə vəsələ olmaq bizim qismətimizə yazıldı.

2017-ci il fevralın 18-də məzarlığı ziyarət edərkən Azərbaycan Cümhuriyyətinin maliyyə naziri olmuş Əbdüləli bəy Əmircanın qəbrinin yanında torpağın içərisinə batmış bir məzar daşına rast gəldim. "Can" hissəsi oxunan başdaşını torpağın altından çıxarıb təmizlədikdən sonra üzərində bu yazının yazıldığını gördüm: "Milli Azərbaycan Cumhuriyyətinin Avropa müəssili Dr. Miryakub Mehtier. 1892-1949".

Azərbaycan Cümhuriyyətinin Parisə göndərdiyi nümayəndə heyətinin üzvü Miryakub Mirmehdiyevin məzarının Parisdə olduğunu düşünən bir şəxs kimi buna olduqca heyrətləndim. Məzar daşının halını foto və videoya qeyd edib sosial şəbəkədə yaydıqdan sonra kinorejissor, tədqiqatçı Tahir Əliyevin sayəsində xeyriyyəçi bir şəxs tərəfindən məzar təmir edildi, Azərbaycanı dünyada tanıdan heyətin bir üzvü qarşısındakı vəfa borcumuzu ödəmiş olduq.

Lakin məzarlıqda təmirə ehtiyacı olan digər məzarlar da vardı.

Bu məsələni gündəmə gətirmək üçün kiçik imkanlarımızla hər məzarın önündə həmin şəxsiyyətlərin həyatı haqqında videoçəkilişlər etdik, "Youtube" portalında, sosial şəbəkələrdə yaydıq. Tahir Əliyevin də köməkliyi ilə bəzi məzarların da yerini müəyyənləşdirdik, onları da ictimaiyyətə tanıtdıq.

2017-ci il mayın 19-da Əhməd bəy Ağaoğlunun anım mərasimini İstanbul Azərbaycan Kültür Evinin təşkilatçılığı ilə məzarı başında qeyd etdik. İstanbulda yaşayan azərbaycanlıların da qatıldığı bu tədbiri "Space" TV-nin əməkdaşı Vüsalə Abbasova geniş şəkildə işıqlandırdı, reportaj hazırladı. Bununla da Fəriköy məzarlığı məsələsi daha geniş şəkildə gündəmə gəldi.

2017-ci ilin 16 oktyabrında İstanbul Universitetində baş tutacaq bir tədbirlə bağlı İstanbula gələn millət vəkili Qənirə Paşayeva

və Fəriköy məzarlığını ziyarət etmək istədiyini bildirdi. Kiçik bir heyətlə məzarlığa yola düşdük, burada Cümhuriyyət xadimlərini tanıdan videoçəkilişlər edib sosial şəbəkədə yaydıq. Qənirə Paşayeva məsələni parlamentdə qaldıracağını söylədi. Parlamentin 2017-ci il 20 oktyabr tarixli iclasında millət vəkili bu məsələni gündəmə gətirdi, məzarların bərpasının vacibliyini qeyd etdi.

Amma bütün bunlara baxmayaraq, məzarların təmiri

istiqlamətində faktiki real iş görülmürdü. Çünki sistemli fəaliyyət şərt idi, üstəlik məsələ Türkiyə dövlətinin müvafiq qurumları ilə də razılaşdırılmalı idi. Bunu isə ancaq bir qurum həyata keçirə bilərdi: İstanbuldakı Baş Konsulluğumuz.

Bizim düşüncəmizdən bunlar keçərkən jurnalist həmkarım Vüsalə Abbasova artıq Baş Konsulluğa müraciət etmiş, məsələ ilə bağlı geniş məlumat vermiş, müzakirə edilməsi üçün randevü almışdı.

2017-ci il oktyabrın 24-də Vüsalə xanımla birlikdə Beşiktaşda Zeytinoğlu küçəsində yerləşən Baş Konsulluğumuzda olduq. Baş konsul cənab Məsim Hacıyevə Fəriköy məzarlığında görülməsi vacib işlər haqqında geniş məlumat verdik, bunu layihə şəklində təqdim edə biləcəyimizi bildirdik. Məsim bəy fikrimizi dəstəklədi, qısa zamanda layihə ilə tanış olmaq istədi.

Oktyabrın 29-da Vüsalə xanımla birgə layihəni hazırladıq və Baş Konsulluğa təqdim etdik.

Bundan sonra Baş Konsulluq plan üzrə hərəkət edərək məzarlıqla bağlı bütün təmir işlərini öz öhdəliyinə götürdü. Əvvəlcə Zincirliquyu məzarlığı müdirliyi (Fəriköy məzarlığı oranın nəzarətindədir) ilə əlaqə yaradıldı, siyahımızda olan, lakin tapa bilmədiyimiz məzarların aşkar edilməsi üçün onlardan dəstək istənilirdi. Müdirlik bu prosesə dəstək verdi, bu iş üçün əməkdaşlarını vəzifələndirdi.

2017-ci il noyabrın 11-də Baş Konsulluğun və məzarlıq müdirliyinin əməkdaşları ilə Fəriköy məzarlığında siyahımızda olan bütün məzar yerlərini tapdıq. Məzarların siyahısını hazırlamaqda bizə Ankarada yaşayan dəyərli dostumuz, mühacirətşünas alim Ömər Özcan bəy yardım etdi.

Həmin gün biz mühacir hərbçimiz Baba Behbudun, ədəbiyyatşünas Səlim Rəfiq və atası Əli Rəfiqoğlunun, Tağıyevin qızı Leyla Əsədullahın və digərlərinin məzarlarını müəyyənləşdirə bildik.

Artıq siyahımızda Fəriköydə dəfn edilən bu şəxsiyyətlərin adları var idi: Cümhuriyyət parlamentinin üzvü, publisist, ictimai-siyasi xadim Əhməd bəy Ağaoğlu və ailəsi, Cümhuriyyət parlamentinin üzvləri Məhəmmədsadiq Arən, Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Miryakub Mirmehdiyev, Cümhuriyyət hökumətinin üzvləri Xəlil bəy Xasməhəmmədov,

Xosrov bəy Sultanzadə, Əbdüləli bəy Əmircan, Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatının rəisi Nağı bəy Şeyxzamanlı (xanımı Səlimə Keykürün, oğlu Yavuz Keykürün), Hüseynqulu xan Xoyski (xanımı Şirinbəyim Xoyski, qızı Valiyə Kazımbəyli), Qulamrza Şarifzadə, Həsən Fəttah Başoğuz, Kərim Odər, Baba Behbud, Əli Rəfiqoğlu, Səlim Rəfiq, Leyla Əsədullah, İsgəndər Nəcəf, Qurbangil ailəsi.

Həmin gün təmirə ehtiyacı olan məzarların siyahısını hazırladıq, Baş Konsulluğa təqdim etdik.

Dekabr ayında Vüsalə xanım məzarlıqla bağlı daha geniş reportaj hazırladı və Baş Konsulluğun məzarlıqla bağlı həyata keçirəcəyi layihə ictimaiyyətə təqdim olundu.

Artıq hörmətli Məsim Hacıyevin göstərişi ilə təmir işlərinə başlanılmışdı. Həmin arəfadə isə Fəriköydəki siyahımıza yeni bir şəxs də əlavə olundu. Belə ki, bu il yanvarın 10-da Əhməd bəy Ağaoğlunun nəvəsi Tektəş Ağaoğlu İstanbulda müalicə olunduğu xəstəxanada vəfat etdi. Yanvarın 11-də Nişantaşı səmtində yerləşən Teşvikiyyə məscidində Tektəş bəyin cənazə mərasiminə qatıldım. Mərasimə Baş konsul Məsim Hacıyev və İstanbulda yaşayan həmyerlilərimiz də var idi. Baş Konsulluq adına çələng də göndərilmişdi. Məsim müəllim Əhməd bəy Ağaoğlunun nəticəsi, Tektəş bəyin oğlu Əhməd Ağaoğlu ilə görüşdü, ona başsağlığı verdi.

Nəhayət, 2018-ci il mayın 14-də Baş Konsulluq layihəni uğurla tamamladı və Fəriköydə dəfn olunan şəxsiyyətlərimizin ruhu qarşısında bir borc ödəndi. Artıq Fəriköydə təmirə ehtiyacı olan məzarlar bərpa edilmiş, ictimai-siyasi xadimlərimizin

adları yazılmış abidə məzarlığın girişində ucaldılmışdı. Həmin gün baş tutan açılışda Baş konsul Məsim Hacıyev və konsulluğun əməkdaşları, rəsmi şəxslər, İstanbul valisinin müavini İsmail Gültekin, Milli Məclisin deputatı Çingiz Qanizadə, QHT və KİV təmsilçiləri iştirak etdilər.

Bununla da Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyinin qeyd olunması ilə bağlı Sərəncamı əsasında Azərbaycanın İstanbuldakı Baş Konsulluğunun təşəbbüsü və SOCAR-ın dəstəyi ilə Fəriköy məzarlığında mühüm bir abidə qoyuldu. Bu abidə Cümhuriyyətin 100-cü ildönümünə böyük bir töhfə idi. Artıq tək azərbaycanlılar deyil, türkiyəlilər də Azərbaycanın dəyərli şəxsiyyətlərinin son mənzillərini tanımış oldular.

Açılış günü Bakıda olduğum üçün mərasimə qatıla bilmədim. Bu il iyunun 1-də Fəriköy məzarlığını növbəti dəfə ziyarət etdim. Həm Cümhuriyyətimizin yüzüncü ildönümündə bu şəxsiyyətlərin ruhlarına dua oxumaq, həm də təmir edilən məzarları görmək istəyirdim.

Məzarlıqda qoyulan abidədə Azərbaycan və Türkiyə bayraqları həkk olunmuşdu. Xəlil bəy Xasməhəmmədovun, Qulamrza Şərifzadənin, Leyla Əsədullaha abadlaşdırılmış məzarlarını görüb sevindim. Təmirdən öncə ən acınacaqlı halda olan Xəlil bəyin

məzarı idi. Sina daşı tamamilə ortadan qırılmış bu məzar artıq Cümhuriyyətin adliyyə nazirinin adına layiq şəkildə bərpa edilmişdi.

Yeri gəlmişkən onu da vurğulayaq ki, Baş Konsulluq tərəfindən Qaraca Əhməd məzarlığında yerləşən Əli bəy Hüseynzadənin də məzarı bərpa edilmiş, başdaşının arxa üzündə Azərbaycanın və Türkiyənin dövlət bayraqlarının rəsmi və onunun şəxsiyyətini ifadə edən sözlər əks olunmuşdu.

Artıq bizi narahat edən məsələ geridə qalmışdı.

Bu baxımdan öz adımdan Azərbaycanın İstanbuldakı Baş Konsulluğuna, Baş konsul Məsim Hacıyevə və bu layihədə zəhməti olan hər kəsə ürəkdən minnətdarlıq bildirirəm.

İndi isə qısaca məzarlıqda dəfn edilən şəxsiyyətlər barədə.

Əhməd bəy Ağaoğlu – Azərbaycanlı fikir adamı, beynəlxalq konfransda iştirak edən ilk azərbaycanlı, ermənilərə və ruslara qarşı yaradılan "Difai" təşkilatının lideri, Nuru paşanın müşaviri, Azərbaycan Cümhuriyyəti parlamentinin deputatı, Türkiyədə millət vəkili, Anadolu agentliyinin qurucularından. 1869-cu ildə Şuşada doğulub, 1939-cu ildə vəfat edib. Qızı Sürəyya Ağaoğlu – Türkiyənin ilk qadın vəkili. Qızı Tezər Ağaoğlu Taşkıran – Türkiyədə millət vəkili, lisey müdiri, məntiqlə bağlı kitabların müəllifi. Oğlu Səməd Ağaoğlu – Menderes hökuməti dövründə nazir, ədəbiyyatşünas, yazıçı.

Məhəmmədsadiq Aran – 1895-ci ildə Zəngəzur qəzasının Sisyan bölgəsində doğulub. Azərbaycan Cümhuriyyətinin Zəngəzurdan göndərilən millət vəkili olub. Bir müddət Finlandiyada yaşayıb, orada "Yeni Turan" adlı qəzet nəşr edib. "Ergenekon yolları", "İran türkləri" kimi əsərlərin müəllifidir. 1971-ci ildə vəfat edib.

Xosrov bəy Sultanzadə – 1879-cu ildə doğulub. Xarkov Universitetinin tibb fakültəsini bitirib. 1917-ci ildə Müsavat Partiyasına daxil olub, partiyanın ilk qurultayında iştirak edib, Rusiya Müəssisələr Məclisinə deputat seçilib. Zaqafqaziya Seyminin üzvü olub. 1918-ci il mayın 28-də İstiqlal Bəyannaməsini imzalayanlardandır. Tiflisdə Azərbaycan Milli Şurasının təsdiqlədiyi 1-ci hökumət kabinəsində hərbi nazir təyin edilib. İkinci və üçüncü hökumət kabinələrində torpaq naziri vəzifəsini tutub. 1919-1920-ci illərdə Azərbaycan Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanının üzvü olub. 1919-cu ilin yanvarında Azərbaycanın Qarabağın hərbi valisi təyin edilib. Türkiyədə və Almaniyada mühacir həyatı sürüb. 1943-cü ildə vəfat edib.

Xəlil bəy Xasməhəmmədov – 1870-ci ildə doğulub. Moskva Universitetinin hüquq fakültəsini bitirib. 1907-ci ildə Gəncə quberniyasından 2-ci Dövlət Dumasına deputat seçilib. 1913-1917-ci illərdə

Gəncə şəhər bələdiyyə rəisi işləyib, Gəncədə Türk Ədəmi-Mərkəziyyət Partiyasının yaradıcılarından olub. Azərbaycan Cümhuriyyətinin 1-ci Hökumət kabinəsində adliyyə naziri, 2-ci kabinədə əvvəlcə portfel-siz nazir, sonra adliyyə naziri, 3-cü kabinədə daxili işlər naziri, 5-ci kabinədə adliyyə naziri vəzifələrində çalışıb. 1920-ci il aprelin 1-dən Azərbaycanın Osmanlı dövlətindəki səfəri təyin edilib. Türkiyədə, Almaniyada mühacir həyatı yaşayıb. 1945-ci ildə vəfat edib.

Şəfi bəy Rüstəmbaylı – 1892-ci ildə Şəki qəzasının Qəbələ mahalının Aydıncılaş kəndində doğulub. 1911-ci ildə Kiyev Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olub. 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Cümhuriyyətinin İstiqlaliyyət Bəyannaməsinə imza atan şəxslər arasında olub. "Azərbaycan" qəzetinin rusdillə versiyasının redaktoru, parlament üzvü olub. 1953-cü ildə vəfat edib.

Nağı bəy Şeyxzamanlı – 1883-cü ildə Gəncədə doğulub. Cümhuriyyət dövründə Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatının rəisi olub. 1967-ci ildə vəfat edib. Fəriköydəki məzarında 2 nəfər də dəfn edilib. İlk xanımı Səlimə Keykurun (1902-1944) və oğlu Yavuz Keykurun (1927-1997).

Miryaqub Mirmehdiyev – 1892-ci ildə Xırdalanda doğulub. 1909-cu ildə Moskva Ticarət İnstitutunu bitirib, ardınca Peterburq Politexnik İnstitutunun iqtisad fakültəsində təhsilə davam edib. "İttihad" Partiyasının yaradıcılarından, Zaqafqaziya Seyminin üzvü seçilib. Azərbaycan Cümhuriyyəti Parlamentinin təsisindən sonra məclis üzvü kimi fəaliyyət göstərmiş. Onun Azərbaycan tarixində ən böyük xidməti Parisə gedən Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində yer almasıdır. 1949-cu ildə vəfat edib.

Həsən Fəttah Başoğuz – 1881-ci ildə doğulub. Difai, Türk Ədəmi-Mərkəziyyət Partiyasında təmsil olunub. Bir müddət Gəncə şəhərinin bələdiyyə rəisi işləyib. Cümhuriyyət dövründə Mərkəzi Bankın müdiri müavini kimi çalışıb. 1920-ci il Gəncə üsyanına qatılıb. 1961-ci ildə vəfat edib.

Leyla Əsədullah – Böyük xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin qızıdır. 1896-cı ildə doğulub. Leyla xanımın həyat yoldaşı Əli Əsədullah 1920-ci illərdə ailəsini götürərək əvvəlcə İrana, oradan isə Türkiyəyə mühacirət edib. Leyla xanım 1948-ci ildə vəfat edib.

Səlim Rəfiq Rəfiqoğlu – 1905-ci ildə doğulub, ilk və orta təhsilini Gəncədə alıb, 1927-ci ildə Gəncə Pedaqoji Texnikumunu bitirib, sonralar gizlicə İrana, oradan Türkiyəyə gedib, 1930-cu ildə isə İstanbul Universitetinin ədəbiyyat fakültəsinə daxil olub, 1931-ci ildə Türkiyə

vətəndaşlığına qəbul edilib. 1980-ci ildə vəfat edib.

Baba Behbud – 1897-ci ildə Şuşada doğulub, soyadları Pənahəli xanın qardaşı Behbudəli bəylə bağlıdır. Azərbaycan Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra Gəncədə yaradılan hərbi məktəbdə təhsil alıb. Cümhuriyyətin işğalından sonra bolşeviklərə qarşı başlanmış üsyanlara qatılıb, daha sonra Türkiyəyə mühacirətə gedib, burada zabıt kimi fəaliyyətini davam etdirib. 1970-ci ildə dünyasını dəyişib.

Qulamrza Şərifzadə – Aktyor, rejissor Abbasmirza Şərifzadənin böyük qardaşıdır. 1884-cü ildə Şamaxıda doğulub. Şərifzadə mühacir Abbasqulu Kazımzadə ilə birlikdə nəşriyyat fəaliyyəti ilə məşğul olub, kitablar, açıqca çap ediblər. I Dünya müharibəsi illərində Azərbaycandan Türkiyəyə qardaş yardımını edilərkən Qulamrza Şərifzadə xüsusi fəallıq göstərmiş. Bir müddət İranda yaşayıb, sonra Türkiyəyə gedib. 1942-ci ildə İstanbulda vəfat edib.

Hüseynqulu xan Xoyski – 1871-ci ildə Gəncədə doğulub. 21 yaşında iken Gəncədəki hərbi məktəbdən leytenant rütbəsi ilə məzun olub. Gəncədə yaşadığı müddətdə ictimai-siyasi həyatda aktiv iştirak edib. 1917-ci ildə Bakıda toplanan Qafqaz Müsəlmanları Konqresinə qatılıb. Bolşeviklərin

Azərbaycanı istilasından sonra Türkiyəyə mühacirətə gedib. 1955-ci ildə vəfat edib. Məzarının yanında həyat yoldaşı Şirinbəyim Xanxoylunun (1878-1957) və qızı Valiyə Kazımbaylının (?-1947) və nəvəsi Əli Fərid Kazımbəyin (1924-2012) məzarı var.

Əbdüləli bəy Əmircan – 1874-cü ildə doğulub. Moskva Universitetinin hüquq fakültəsini bitirib.

Azərbaycan Cümhuriyyəti ikinci hökumət kabinəsində maliyyə naziri və dövlət nəzarətçisi, bitərəflər qrupundan parlament üzvü idi, 1920-ci ildə Türkiyəyə mühacirət edib. 1948-ci ildə haqqa qovuşub. Fəriköydə Əmircan ailəsinin məzarlığında Fuad Əmircan, Məhəmməd Əmircan, Rüstəm Əmircan da uyuyurlar.

Karim Odər – 1901-ci ildə Bakıda doğulub. Bakı ticarət məktəbini bitirib. Cümhuriyyətin elanından sonra Xariciyyə Nəzarətində özəl qələm müdiri kimi çalışıb. Mühacirətdəki Müsavat Partiyasının Məclis Başqanı olub, eyni zamanda, Azərbaycan Kültür Dərnəyinin Fəxri Başqanı adını alıb. 1981-ci ildə vəfat edib.

Bu şəxsiyyətlər barədə gənc nəsillərin məlumatlı olmasına çox böyük ehtiyac var. Əgər biz cənab prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, müstəqil Azərbaycanı demokratik Cümhuriyyətin varisi hesab ediriksə, sələflərimizi də yaxından tanımalıyıq.

Dilqəm Əhməd

